

non enim potest (stultus scilicet) verbum continere, vt significetur cum fatuo non tractanda consilia, quòd non possit rem secretam, qualia sunt de quibus consilia quærentur, continere apud se. Est enim leuis ac futillis, plenusque rimarum, vt inquit ille, hac atque illac perfluens. Noster videtur legisse non $\sigma\iota\zeta\alpha$, sed $\sigma\iota\phi\zeta\alpha$, quod est diligere.

23 Coram extraneo non facies consilium, nescis enim quid pariet.

Prou. 25. **I**D monet quod Sapiens in Prouerb. Causam tuam tracta cum amico tuo, & secretum extraneo non reueles. Græcis tamen non est, consilium, sed $\kappa\epsilon\lambda\epsilon\tau\epsilon\rho\varsigma$, hoc est, occultum, vt sit sensus: In oculis extranei, tibi que non satis cogniti non committes aliquid quod sit occultandum. Nescis enim, inquit, quid pariet, hoc est, quid ex visis vel auditis à te tanquam ex cõcepto semine, apud se machinabitur, & tandem suo tempore edet in perniciem vel ignominiam tuam.

24 Non omni homini cor tuum manifestes, ne fortè inferat tibi gratiam falsam, [& conuitietur tibi.]

GRatiam falsam, vocat gratiam & benevolentiam fictam, quam opponit integritati & simplicitati eius qui cor suum bona fide alteri aperit. Non omni homini, inquit, cor tuum manifestes, detegendo cuius cordis tui secreta, quæ tantum amico bene probato sunt aperienda, ne fortè cui fidis, & simplici animo tua reuelas, referat & rependat tibi fictam benevolentiam, qua scilicet fingat se tibi amicum, quo magis deprehendat latentes defectus tuos, & ita tandem conuitietur tibi. Aut gratiam falsam, vocat gratiam malam, hoc est, malum pro expectato bono, vt quod addidit interpret de suo, & conuitietur, explicet quid sit gratia falsa, nempe conuitium ab eo, à quo expectabatur fidelitas & amicitia.

CAPVT NONVM.

1 Non zeles mulierem finis tui, ne ostendat super te malitiam doctriinæ nequam.

Hoc capite pergit adhuc prosequi quid in plerisque personis sit vitandum. Itaque in principio multis sententijs docetur quid in muliebri sexu sit vitandum. Et primis quidem duabus sententijs docetur quid in proprijs vxoribus sit cauendum. In priori enim docetur, amorè vxoris non debere esse nimium, vt per illū maritus laboret affectione illa vitiosa, quam Græci zelotypiam vocant, cū scilicet maritus vel vxor suspicatur alterū in coniugio amare quempiam, & se minus amari quàm volet. Non zeles, inquit, mulierem finis tui, hoc est, ne conthoralem tuam quiescentem in sinu tuo ames amore zelotypo, ita vt iugiter metuas te minus amari ab ea, & eam ab alijs amari. Ea enim res præterquam

terquam quòd ipsi marito sit admodum molesta, dum in animo suo varijs torquetur suspicionibus, & amoris ardore exagitur, etiam molestiam magnà adfert vxori, quæ grauatur suspicionibus, & de fide suspectam se dolet, & à marito arctius quàm par est custoditur: vnde non sicut petit maritus, crescit in ea erga maritum amor, sed decrescit, & periculum ab ea marito imminet. Quod intelligitur significari per hoc quod additur, ne ostendat super te malitiam doctrinæ nequã. Id enim communiter intelligitur de ea doctrina, qua à vetulis, malis & improbis mulieribus vxores docentur zelotypos suos maritos tollere veneno de medio, aut alio modo eis nocere, vt sit sensus; ne irritata exerceat contra te artificium muliebri nequam, edocta ab improbis. Sciendum tamen Græca habere, *μηδὲ διδάξῃς διὰ σιωπῆς καὶ ἀσάφους νοησῆς*, hoc est, neque doceas in teipsum doctrinam malam. Quo significatur, virum zelotypum suo exemplo malè docere vxorem suam, vt & ipsa vicissim sua zelotypia viro suo molesta sit. Quod idem rectè intelligitur in nostra lectione significari, vt sit sensus; Ne ipsa vicissim in te ostēdat malitiam pessimã illius disciplinæ, quam edocta est ex tuo exemplo. Pulchrè contra zelotypos ex Theophrastro refert D. Hieronymus lib. primo contra Iouinianum. Quid, inquit prodest, etiam diligens custodia, cum vxor seruari impudica non possit, pudica non debeat? Infida enim custos castitatis, est necessitas: & illa verè pudica est, cui licuit peccare si voluit.

- 2 Non des mulieri potestatem animæ tuæ, ne ingrediatur in virtute tua, & confundaris.

BReuius Græca sic; Non des mulieri animam tuam, vt ascendat ipsa super vires tuas (vel fortitudinem tuam.) Sicut superiori sententia monuit, eam moderationem in amanda vxore adhibendam, vt ne ex amoris magnitudine maritus in zelotypiam incidat: ita hic monet eundem, vt ne ex simili amore, aut etiam ex animi torpore sinat vxorem sibi dominari, & imperium obtinere. Vtrumque enim hoc vitium marito cauendum est erga vxorem. Non des, inquit, mulieri, hoc est, vxori animam tuam, aut potestatem in animam tuam, vt scilicet animam tuam, hoc est, te & tuam voluntatem illi subijcias, & eam tibi dominari permittas, ita vt ascendat super fortitudinem tuam, hoc est, fortior te sit, & potestatem tuam excedat, & ingrediatur in virtute tua, hoc est, tecum cōuersetur vt domina, omnia faciens autoritate quæ tibi potius in illam competit, vsurpans sibi quod est mariti, qui à Deo constitutus est caput mulieris, cui præceptum est vt sit sub viri potestate, sicque tu merito confundaris apud homines tanquam effœminatus, & quia patris naturæ ordinem inuerti & immutari. D. Hieronymus loco prædicto pulchrè scribit contra inordinatum maritorum in suas vxores amorem, contra quem his duabus agitur sententijs. Refert, inquit, Seneca, cognouisse se quendam ornatum hominem, qui exiturus in publicum, fascia

vxoris pectus colligabat, & ne puncto quidem horæ præsentia eius carere poterat, potionemq; nullam nisi alterius tactam labris vir & vxor hauriebant, alia deinceps nõ minus inepta facientes, in quæ improuida vis ardentis affectus erumpebat. Origo quidem amoris honesta erat, sed magnitudo deformis. Nihil autem interest, quàm ex honesta causa quis insaniat. Vnde & Xystus in sententijs: Adulter est, inquit, in suam vxorem amator ardentior. In aliena quippe vxore omnis amor turpis est, in sua nimius. Sapiens vir iudicio debet amare coniugem, non affectu. Reget impetus voluptatis, nec præceps feretur in coitum. Nihil est foedius quàm amare vxorem quasi adulteram. Hæc ille. Faciunt ad declarationem posterioris huius sententiæ ea quæ sacræ literæ narrant de Sampsonis erga Dalilam amore, & quæ poëtæ referunt de Hercule superato à muliere Omphale.

3 Ne respicias mulierem multiuolam, ne fortè incidas in laqueos illius.

Græcis est, μή ὑπάντα γυναικί καταρῖσομένη, hoc est, ne occurras mulieri meretrici. Hanc noster vocat non malè multiuolam, quia non vno viro contenta varios appetit, quanquam noster videatur legisse ἰταρῖσομένη, ab ἰταρῖ, quod alium significat, non ab ἰταρῖς, quod scortum significat. Dixit superius quomodo amada vxor, monet deinde quomodo ab aliarum mulierum amore sit cauendum, sigillatim in diuersis commemorans, quæ ad illicitum amorem pertrahere possent. Et primum monet ne quis ex proposito & fixè respiciat in instabilè vagamque mulierem, quæ suis nutibus & illecebroso aspectu & ornatu studet varios vndique in sui amorem pertrahere, ne fortè aspiciendo illam capiatur nutu & illecebris oculorum eius, sicque incidat in laqueos quos parat omnibus incautis. Cuius exèplum est Prouerbiorū 7. prolixè depictum.

4 Cum saltatrice ne afsiduus sis, nec audias illam, ne fortè pereas in efficacia eius.

Omnia crediderim interpretem scripsisse nõ, saltatrice, sed psaltrice, per ps, quia Græcè est μετὰ ψαλλόντων, hoc est, cum psallente, aut psaltria, vel fidicina. Ei enim conuenit quod addidit interpres; nec audias illam; quanquam etiam saltatrices, hoc est, choreis assuetæ & gaudentes, soleant cantu delectare, & ad se animos hominum trahere. Certè codex vnus manu scriptus, & in multis locis diligèter correctus, habebat expectam syllabam, ta, vt tantum esset psaltrice. Alterū ergo hîc suggerit ille tamentum libidinis diligenter cauendum, videlicet voluptatem, quam canendo, aut fidibus ludendo puellæ præbent, siue in choreis, siue extra eas, qua valde efficaciter in sui amorem viros attrahunt. vnde rectè dicitur; ne pereas in efficacia eius; hoc est, efficaci & admodum attractiua eius modulatione. Græcè est ἰπιτυδιύμασις, hoc est studijs, exercitijs vel artibus. Quidam habent ἰπιχευμάσις, hoc est, conatibus. atque sic videtur

videtur legisse noster interpres. Patet autem ex his malè quosdam legere, effigie, pro efficacia.

5 Virginem ne aspicias, ne fortè scandalizeris in decore eius.

Indicat iam tertium quod ad libidinem incitare posset, naturalem scilicet puellarum pulchritudinem, quæ maximè viget in incorruptis adhuc virginibus, quæ & solent externo vestium cultu, quo magis commendentur, ornari. Has ergo monet non aspici, incautè scilicet & morosè, ne ex formæ pulchritudine & vestium ornatu quis offendatur, impingat, & cadat in illicitum amorem, exemplo Dauidis. Æmulandum enim potius exemplum Iob, dicentis: Pepigi fœdus cum oculis meis, vt **Iob 31.** ne cogitarem quidem de virgine. Cùm Pericli Sophocles de puero formoso prætereunte dixisset: O puerum pulchrum Pericle; decet, inquit ille, ô Sophocle, præterem, non solùm manus, sed etiam oculos abstinètes habere. Quod & ad omnes pertinet, quos & animos, & manus, & oculos castos habere oportet. Præstitit id insigniter Alexander Magnus, qui quū inuitaretur vt Darij filias quas habebat captiuas inuiferet; prædicabantur enim puellæ esse admirabilis formæ; noluit ire, dicens: Sibi non committendum, vt quum viros vicisset, à mulieribus vinceretur.

6 Ne des fornicarijs animam tuam in vllo, ne perdas te & hæreditatem tuam.

Quartò, monet ne quis vlla ratione addicat animum suum scortis, quòd hæc mirè sibi deuinciant hominū animos, vt semel ab eis possessi alienari ægrè possint. vnde fit vt & seipfos perdant, & bona sua quæ possident. Seipfos quidem, quia & corpus eneruant, multisque periculis exponunt, & animam æternæ morti obnoxiam reddunt. Bona item sua, quia, vt habet Salomon; Qui nutrit scortum, perdet substantiam suam; exemplo filij prodigi, qui dissipauit substantiam suam cum meretricibus, viuendo luxuriosè. Græca tamen hic tantum habent; ne perdas hæreditatem tuam; nec habent, in vllo. **Prou. 26.**

7 Noli circumspicere in vicis ciuitatis, nec oberraueris in plateis illius.

Pro, plateis, est τοῖς ἐρήμοις, hoc est, desertis, vel infrequentibus locis illius. Indicat & aliud cauendum libidinis incitamentum, quod est otiosa vagatio, & in omnes ciuitatis partes oculorum circumagitatio. Hinc enim fit, vt occurrentibus vbique varijs oculorum illecebris, in multa desideria homo prolabatur, imò instabili oculorum iactatione declaret cordis impudicitiam: quia, vt inquit Augustinus, impudicus oculus, impudici cordis est nuncius. Ita etiam incustoditus oculus, incustoditi cordis est nuncius. Significat ergo neque vagandum per vicos ciuitatis, neque oculos quoquoersum circumferendos, sed oculis ante se directis properandum eo quò ob necessitates eundum est.

8 Auerte faciem tuam à muliere compta, & ne circumspicias speciem alienam.

Non solum, inquit, non circumspicias in vicis ciuitatis, huc illucque oculos vertendo, sed etiam ab occurrente vltro muliere quauis compta, hoc est, siue naturali pulchritudine ornata, siue ascititia, (Græcè enim est *ἰυμορφῆ*, hoc est, formosa) auerte faciem tuam, & ne circumspicias, hoc est, diligenter & curiosè animaduertas alienæ mulieris pulchritudinem. Quibus verbis non vult Sapiens nos omnino abhorre ab aspectu pulcherrimarum creaturarum Dei, sed quatenus huiusmodi aspectus ex nostro vitio incitare solet ad impudicitiam saltem mentis, *Matth. 5.* catenus eum prohibet, concordans cum illo Saluatoris: Quicumque viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Vnde & subijcit, indicans periculum huiusmodi aspectus:

9 Propter speciem mulieris multi perierunt, & ex hoc concupiscentia quasi ignis exardescit.

Illud à doctissimis viris est dictum, & prouerbio celebratum: Amorem nasci ex aspectu. Vt enim ignis lignorum strue excrefcit, subtractioneque decrescit: ita & amor atque concupiscentia insita mentibus hominum exardescit ex hoc, id est, ex hac re, nempe specie mulieris dum conspicitur, exardescit, hoc est, accenditur. vnde factum est vt multi perierint, vel, vt habent Græca, errauerint à recto: quemadmodum declaratum est in Amon, Dauide, Salomone, & alijs.

10 Omnis mulier quæ est fornicaria, quasi stercus in via ab omnibus prætereuntibus conculcabitur.

11 Speciem mulieris alienæ multi admirati, reprobi facti sunt. colloquium enim illius quasi ignis exardescit.

Dvos hos versus Græca non habent, & omnino videntur vel ab interprete, vel ab alio commentarij vice additi ad explanationem præmissorum versuum. vnde quidam libri scripti non habent illa verba, quasi stercus in via, alij non habent illa, ab omnibus prætereuntibus, quidam habent vtraque. Significat autem prior versus, aut quid mereatur fornicaria, videlicet quòd digna sit quam velut rem vilissimam & immundissimam omnes videntes horreant, abijciant, & conculcent, tantum abest vt conueniat tali animam suam dare, & apponere animam. Aut etiam significat quàm viliter ea ab immundis hominibus tractetur, & turpiter constupretur omnibus exposita, vt meritò etià ea consideratione ab eius amore quisque animum suum reuocare debeat, in quam bene cõpetit illud *Isaïæ 51.* *Ezech 16.* Isaïæ: Posuisti vt terram corpus tuum, & quasi viam transeuntibus. Et illud Ezechielis: Abominabilem fecisti decorem tuum, & diuisti pedes tuos omni transeunti. In secundo versu verbum, exardescit, actiue positum est pro accendit, cum prius positum sit neutraliter pro ardere vel accendi.

Cum

- 12 Cum aliena muliere non fideas omnino, nec accumbas cum ea super cubitum, & non alterceris cum illa in vino.
 13 Ne fortè declinet cor tuum in illam, & sanguine tuo labaris in perditionem.

IN priori versu Græcis tantum duo sunt membra. Non enim habent eam partem; nec accumbas cum ea super cubitum; quam interpres videtur addidisse, ad explicandum de qua sessione dictum sit; non fideas omnino; nempe ea potissimum quæ fit in mensis. vnde sensus illius est: Ne in conuiuio cum ea discumbas, innixus maiorum more super cubitum. Pro, alterceris, Græcis est verbum ab authore effectum *συμβολοκοπήσις*, quod si à *σύμβολον* diriuetur, significare potest symbola dare vel conferre ad conuiuium, vt moris esse solet, celebrandum, quomodo hic quidam accipiunt. Potest tamen etiam deriuari à *συμβολή*, quod congressionem significat, & conflictationem etiam militarem. Ad quod respexit noster interpres, vertens, alterceris. Significatur autem non esse cum alienis vxoribus contendendum de ebibendis calicibus, vt fieri solet, aut iocose cum eis rixandum & fabulandum in conuiujs. Itaque postquam superioribus sententijs hortatus est cauendum esse à fornicarijs, psaltrijs, virginibus, & pulchris quibusuis mulieribus, notans in singulis quid cauendum sit, postremum diligenter monet cauendum esse à familiaritate coniugatarum. Nam pro, aliena muliere, Græcis est *ὑπάρτης γυναίκος*, hoc est, à muliere quæ sub viro est, vt per alienam mulierem, hic intelligenda sit alterius viri vxor. Huius consortium maximè in conuiujs vitandum monet, quod ibi & per confessum, contactus vel saltem vicinitas corporum, & longior confabulatio & vini efficacia, libidinis ac malæ concupiscentiæ fomitem subministrent. Tria enim hæc hic notantur, ob quæ olim mulieres cum viris in conuiujs non accumbebant, non solum apud Græcos, sed nec apud Persas, vt patet ex conuiuio Assueri in libro Hester. Vnde & subdit: Ne fortè per hæc cor tuum primò declinet contra legem Dei ad illam concupiscendam, & sic demum sanguine tuo, hoc est, cum vitæ tuæ periculo, aut effusione tui sanguinis labaris in perditionem tuam, dum scilicet per concupiscentiam in adulterium pertractus, à marito vxoris, aut à lege occidèris, aut etiam non perpetrato adulterio, maritus tua nimia offensus erga vxorem familiaritate, te persequetur. Pro, sanguine tuo, Græcis est, *τὸ πνεῦμα σου*, spiritu tuo, hoc est, per affectum illum tuum vitiosum: sed interpres videtur legisse, *τὸ ἡματιον*. Sunt libri qui habent; ne fortè declines; sed legendum esse, declinet, vt plures habent, Græca docent, vt nomen, cor, sit nominatiui casus, non accusatiui.

14. Ne derelinquas amicum antiquum, nouus enim non erit similis illi.

VTilis admodum est hæc sententia & necessaria. Sunt enim plerique qui vel pro instabilitate ingenij humani, quod faciliè rerum tædio capitur, & nouitate delectatur, vel leuibus quidè erratis in veteri amico offensi, veteribus amicis derelictis, nouas ambiunt amicitias, quasi non in eis sint inuenturi quæ non minus offendant, imò frequentius magis. Itaque significat id non solum fieri cum leuitatis nota & reprehensione, sed idem etiam habere periculum & incommodum. quòd vt in plurimum sic fiat, vt nouus nō sit similis veteri amico in fidelitate & vtilitate. Cicero lib. de amicitia, pluribus verbis idem quod hic dicitur exponit. Existit autem, inquit, hoc loco quædam quæstio subdifficilis, num quando amici noui digni amicitia, veteribus sint anteponendi, vt equis vetulis teneros anteponere solemus. Indigna homine dubitatio. Non enim amicitiarum debent esse, sicut aliarum rerum, satietates: veterimæ quæque (vt ea vina quæ vetustatem ferunt) debent esse suauissimæ. verumque illud est quod vulgò dici solet; Multos modios falis simul edendos esse, vt munus amicitiaë expletum sit. Eodem simili etiam Sapiens hic vtitur, subiungens:

15 Vinum nouum, amicus nouus; veterascat, & cum suauitate bibes illud.

Multi libri habent veterascat, sed Rabanus & Dionysius legunt, veterascat, quomodo & Biblia quædam antiqua Romæ impressa habebant, & melius, vt moneat Sapiens expectandam vini noui vetustatem. Græca habent, Si inueterauerit, &c. Comparat amicum nouum vino nouo, quòd sicut vinum nouum, crudum adhuc est, sæculentum & ex se austerum, (quanquam apud nos mustum arte dulce fiat & delectabile) ideoque nec veteri bene maturo & depurato præferendum: ita & amicus nouus, crudus adhuc est & inexploratus, propter quod nec de se solidam voluptatem præbere potest, nec explorato & bene probato amico anteponendus, ita vt hic etiam locum habere possit parabola illa huic similis, qua Christus vsus est: Nemo bibens vinum vetus, statim vult nouum. Dicunt enim; vetus melius est. Potest & hoc addi, quòd sicut de nouo vino incertum est, quale futurum sit tempore procedente, ita & de amico nouo. Et sicut propter assuetudinem magis afficimur veteri vino, ita & amico veteri magis affici oportet. Sicut autem vinum nouum non est propterea reiiciendum, sed expectandum est vt vetustatem contrahat, quia tunc omni austeritate concocta, bibetur cum suauitate & lætitia animi: ita non omnis amicus nouus contemnendus est, sed temporis processu probandus, vt cum sic est probatus, ac veterascenti vino similis effectus, tum liceat eius consortio ac familiaritate cum solida animi voluptate frui, & veluti vino iucundè refici. Rabanus sicut quæ de fornicaria superius dicta sunt, mysticè etiam intelligit de hæresi vitanda, ita & hunc locum mysticè quoque intelligi posse monet, vt ne ab autoritate sanctorum patrum Catholicorum decli-

Lucæ 5.

declinemus, qui veritatis & iustitiæ fidi sunt seruatoris: neque citò ad rudes & nouellos doctores prorumpamus, quia licet à vero non deuiant, perfectionis tamen apicem non obtinent.

16 Non zeles gloriam & opes peccatoris, non enim scis quæ futura sit illius subuersio.

Fœlicitas & gloria impiorum in hac vita solet multorum etiam piorum animos aut ad indignationem & inuidiam, aut etiam ad imitationem commouere. vnde in scripturis sacris grauer & sæpe spiritus sanctus nos munit contra hanc tentationem, vt Psal. 36. & 72. Item frequenter in Prouerb. & alijs locis. Proponitque & lubricum statum, & miserum ac calamitosum exitum impiorum hominum. Nescis, inquit, quæ sit futura illius subuersio, quasi dicat; Omnino futura est illius subuersio, non diu durabit ei sua fœlicitas, sed ea in infœlicitatem conuertetur: tu verò qui eius iam fœlicitatem contemplaris, nescis & quanta & quàm subita sit futura eius subuersio, maior sanè erit & velocior quàm suspicari possis. Psal. 36. & 27.

17 Non placeat tibi iniuria iniustorum, sciens quoniam vsque ad inferos non placebit impius.

Quoniam ex conspecta fœlicitate iustorum, non solum indignatio sequi solet, quam superiori versu potissimum prohibuit, sed etiam imitatio, rectè subiecit hunc versum, quo ab imitatione dehortatur. Habent autem elegantius Græca sic; *μη̄ εὐδοκίῃς ἐν δολίῳ ἀσέβῳ*, hoc est, ne probes quæ probant impij. Et pro; non placebit impius; habent, *μη̄ ἀναωθῆσι*, hoc est, non iustificabuntur. Sed, non iustificari, videtur hic positum pro non haberi aut censi iustum & innocentem, quod non est diuersum ab eo quod noster vertit, non placebit impius. Verùm illinc patet huic loco non conuenire eam intelligentiam, quam hic Dionysius post Lyranum secutus est, vt scilicet impius dicatur non placere vsque ad inferos, quia non placet Deo huius vitæ tempore: placebit autem ei & sanctis eius, cùm erit in inferno, ob vindictæ æquitatem, vt qui non placuit in culpa, postea placeat in pœna, iuxta illud; *Lætabitur iustus cùm viderit vindictam.* Psal. 57. Non enim simili modo intelligi potest impios non iustificari vsque ad inferos, sed eo significatur, adeo eos non probari Deo, vt eos tandem ad inferos vsque sit præcipitaturus, iuxta illud Psal. mi 48. Sicut oues in inferno positi sunt, mors depascet eos. Psal. 48.

18 Longè abesto ab homine potestatem habente occidendi, & non suspicaberis timorem mortis.

19 Et si accesseris ad illum, noli aliquid committere, ne fortè auferat vitam tuam.

Sunt qui fœlicitatem magnam esse ducunt, versari in aulis principum, & apud eos insignem obtinere locum. Id cùm non careat magno periculo

riculo, maximè apud impios principes, qui gloriantur in potestate occidendi, eaque leuiter abutuntur, monet quemque declinare aulas principum, & maximè tyrannorum, quo fit liber non solùm à timore mortis, sed etiam à suspicione timoris eius, hoc est, anxia imaginatione timendæ sibi mortis. quæ imaginatio & suspicio continua crux & mors, tranquillitati mentis omnino contraria est. Quòd si vel fors aliqua vel necessitas fecerit, vt quis talem accedat, ad colloquendum ei, aut officium aliquod apud eum administrandum, monet ne sit nimis securus, sed prouidè curet ne quid committat, hoc est, delinquat. Græcè enim est, μή πλημμελήσῃς, hoc est, ne delinquas. vnde committere hic positum est pro delinquere, (sicut commissæ, delicta vocamus) ne qui leuiter offenditur, & potestatem habet occidendi, tollat subito vitam. Indicat ergo læuissimam esse principum offensionem, eamque maximo vitæ periculo coniunctam esse. quod quàm verum sit, historiæ multæ comprobrant.

20 Communionem mortis scito, quoniam in medio laqueorum ingredieris, & super dolentium arma ambulabis.

GRæcis non est, communionem mortis, sed tantùm, scito quòd in medio laqueorum pertransis. Et pendet adhuc sententia cum superioribus, vt indicetur in quibus versentur periculis, quibus res est & negotium cum principibus. Proinde quod additum est de communiõne mortis, non de ea communiõne est accipiendum, qua omnibus hominibus mors dicitur esse communis, sed ea qua apud principes mors est communis, ita vt non vna tantùm sit causa mortis inferendæ, sed variæ, communes, & multiplices. Itaque sensus est; Si cum principibus tibi viuendum est, scito apud eos esse mortem communem, vulgarem, & multis de causis incurri facilè posse. Quod declarant sequentia; Quoniam in medio laqueorum ingredieris; si scilicet cum eis vixeris, hoc est, in summo versaberis periculo, veluti si in medio laqueorum ingrediaris. Idem significatur per id quod sequitur; & super dolentium arma ambulabis; pro quo Græcis est, ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων πόλιως περιπατῆς, hoc est, & super pinnacula, (vel propugnacula) ciuitatis ambulas. quomodo & D. Chryostomus hunc locum citat homil. 15. tomi 5. vbi super sententia huius loci prolixè philosophatur, ostendens quibus periculis vita hæc nostra sit exposita. Interpres noster videtur alias dictiones legisse, similes tamen. Nam pro ἐπάλξεων, videtur legisse ἀλοῦντων, & pro πόλιως, πολίμια, quod significat arma bellica. Sicut autem per ambulare super pinnacula vrbis, vt est Græcis, significatur periculorum magnitudo, quia qui ambulat super pinnas vrbis, est in magno præcipitij & lapsus lætalis periculo: ita idem rectè intellexerimus significare per id quod nos legimus, vt ambulare super arma dolentium, sit ambulare super vulneratos & prostratos in prælio, iam dolentes, gementes, & mortem expectantes vicinam.

vicinam. Aut ambulare super ea instrumenta & arma quibus tyranni iam multos effecerunt dolentes, quod est versari inter multa pericula, & mortem veluti imminentem semper præ oculis habere. Hæc autem omnia etsi propriè pertineant ad indicandum pericula vitæ aulicæ, rectè tamen etiam accommodantur ad intelligendum pericula vitæ nostræ in genere, in qua nobis negotium est cum dæmonibus, potentissimis, callidissimis, crudelissimisque principibus, qui vbique vitæ nostræ insidiantur, & laqueos struunt, quærentes nos deuorare, & in æternam mortem pertrahere.

21 Secundum virtutem tuam caue te à proximo tuo, & cum sapientibus & prudentibus tracta.

PRO, caue te à proximo, Græcis est *στοχάζου τοῦ πλησίον*. Est autem *στοχάζουμαι*, collimare, & intentè in aliquid respicere veluti in scopum. Intentè in proximum respicimus, dum ab eo nobis metuentes diligenter obseruamus eum, ne quid ab illo mali patiamur. Ad quod respexisse videtur interpres, dum vertit; caue te à proximo tuo. Intentè etiam in proximum respicimus, cum diligenter exploramus eius mores, vt sciamus num ei nos committere debeamus, & cum eo de rebus nostris consulere, ac familiaritatem inire. vnde alij vertunt; explora proximum; quod magis proposito conuenit, quia agitur hic de his cum quibus consilia & familiaritatem inire debemus. Idem in nostra lectione significabitur, si sic intelligatur; Secundum, virtutem tuam, hoc est, quantum potes, caue te à proximo tuo, vt scilicet non statim ei te credas & tua, sed prius explores qualis quisque sit: & quos inueneris sapientes & prudentes, cum his tracta, consilia scilicet, quia Græcè est *βελίους*, hoc est, consulta.

22 Viri iusti sint tibi conuiuæ, & in timore Dei sit tibi gloriatio.

Sicut cum prudentibus sunt ineunda consilia, sic cum iustis agitata conuiuia, cum quibus ea celebrare licet in timore Dei & gratiarum actione, cum iniustorum societas Dei timore destituta, in conuiujs promouere soleat iocos, ineptias, cachinnos, garrulitates, detractiones, præter commestationes & ebrietatem, neglectum Dei, & interdum etiam eius blasphemiam. Itaque Tobias cum fecisset in die festo conuiuium bonum, dixit filio suo: Vade, & adduc aliquos de tribu nostra, timentes Deum, vt epulentur nobiscum, vt est Tobie 2. Vnde Tobie 2. & subiicitur; in timore Dei sit tibi gloriatio, hoc est, non gloriaris in his quibus delectantur in conuiujs impij, nec sit tibi pœna ab his abstinere per timorem Dei, sed gloriare in hoc ipso quod sentis te Dei timore teneri, iuxta illud Psalmi: Psalm. 54. Lætetur cor meum vt timeat nomen tuum. Et gloriare in his in quibus Dei timor & reuerentia consistit. Vtroque enim modo potest explicari illud, sit tibi gloriatio, in timore Dei.

Potest

Potest & sic accipi vt significetur, omnem gloriationem timori Dei coniunctam esse debere, ne sit immoderata, qualis in conuiujs esse solet, vt, in timore Dei, sit positum pro, cum timore.

23. Et in sensu fit tibi cogitatus Dei, & omnis enarratio tua in præceptis altissimi.

DVo requirit. Primum, vt in sensu, hoc est, in intellectu de Deo cogitemus: vel, vt in sensu, hoc est, cum prudentia & scientia de Deo cogitemus, iuxta illud: Sentite de Domino in bonitate, ne scilicet erroneas aut impias de Deo habeamus cogitationes. Secundo, vt ea quæ ore fit narratio omnis, fit in præceptis altissimi, hoc est, de præceptis altissimi loquamur semper, quatenus scilicet id tempori & loco oportunitum fuerit. Id cum vbique fit seruandum, maximè tamen in conuiujs seruari deberet, quamuis id mundo non sit receptum. Quod si id durum nimis videatur, saltem fit omnis narratio sic in præceptis altissimi, vt fit regulata iuxta Dei præcepta, ne quid vel in conuiujs, vel alibi referatur contra Dei præcepta, iuxta illud Pauli: Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed qui bonus est ad ædificationem, vt det gratiam audienti. Notandum autem, Græca priorem huius sententiæ partem sic habere, *μὴ τὰ σὺν τῶν ἰσοῦ διαλογισμὸς οὐκ*, hoc est, cum sapientibus sit disputatio (vel collocutio) tua. Interpres videtur legisse *συνεσιῶν*, hoc est, cum sensu vel prudentia, vt nomen, sensu, apud nos potius sit accipiendum pro intelligentia & prudentia, quàm pro mente & intellectu.

24. In manu artificum opera laudabuntur, & princeps populi in sapientia sermonis sui, & in sensu seniorum verbum.

MVtat hic author modum sententiarum, quem iam aliquot capitibus seruauit. nam cum iam aliquot capitibus eum qui instruit sit allocutus, docens quid facere, quidue cauere eum oporteat, hinc iam rursus sententias proferre incipit ad nullum directas, & ab hac sententia incipit multis deinceps sententijs in capite sequenti ostendere, vnde salus vel perditio ciuitatum & rerum publicarum pendeat, nempe à bono vel malo principe, quem ferè subditi sequuntur, vt meritò ab hac sententia noui capituli exordium esse debuerit. In qua imprimis eloquentiam in principe commendat, & sermonis sapientiam, qua populus aut afflictus excitatur & confirmatur, aut nimium elatus comprimitur, denique artificiosè, prudenterque ita tractatur, vt in officio contineatur. Est autem & hæc sententia Græcis bimembris. Non est enim illis tertium membrum, quod noster addidit: nec est, in sapientia sermonis sui, sed est *καὶ ἐν τῷ λόγῳ*, in sermone suo. Comparat enim principem cum artificibus, & opponit sermonem manui: & significat, quòd quemadmodum opera artificum & ipsi artifices laudantur ex manu, hoc est, ex industria manuum qua opera illa fiunt, & ex qua suam habent commendationem: ita princeps alicuius populi laudatur ex sermone suo, hoc est, vt bene noster expres-

expressit, per sapientiam sermonis sui. Qua cōparatione etiam innuitur, principem magnum esse artificē, si suo sermone prudenti populum docere, regere, & continere norit, sicut vocantur artifices, qui industria manus suæ insigne aliquod opus norunt producere. Quod apud nos additur; & in sensu seniorum verbum; significat verbum seniorum laudari ex sensu, hoc est, ex prudentia & grauitate sententiarū quæ decēt senes.

25 Terribilis in ciuitate sua homo linguosus, & temerarius in verbo suo odibilis erit.

CVM superiori sententia ostenderit laudem quæ ex sapienti sermone principi obuenit, hīc contrā ostendit odium quod ex sermonis & linguæ vitio homini prouenit, & pertinet etiam hæc potissimum ad principem, vt patet ex eo quod dicit, in ciuitate sua, quamuis etiam generaliter ad omnes pertineat ciues. Duo autem mala se consequentia tribuit homini linguoso, hoc est, qui multa imprudenter blaterat, quem & temerarium vocat in verbo suo, quia ad quiduis dicendum sine iudicio prorumpit. Primū enim talem dicit esse terribilem, quia omnes sibi ab effrenata eius lingua metuunt, & frequenter per talem in ciuitatibus discordiæ & seditiones excitātur. Et quia terribilis est, ideo etiam odibilis erit omnibus. Proinde rectē monet Ecclesiastes; Ne temerē Ecclēs. 5. quid loquaris, neque cor tuum festinet ad sermonem.

CAPVT DECIMVM.

1. Iudex sapiens iudicabit populum suum, & principatus sensati stabilis erit.

PRO, iudicabit, Græcis est *πρωδικα*, hoc est, docet & erudit: & pro, stabilis est, *πρωδικα*, hoc est, ordinatus. Ostendit duplicē fructum qui à iudice sapiente prouenit in re publica. Nam talis & docet populum suum, demonstrans tum legibus à se cōstitutis, tum sermonibus suis, quæ sint faciendæ, quæue vitandæ: quæ iusta sint, quæue iniusta: & quia sic eum docet, ideo etiam principatus eius erit ordinatus, & nequaquam confusus ac perturbatus, sed omnia in eo erunt ritē disposita, per legum æquitatem, & doctrinæ rectitudinē, ita vt vnusquisque suum faciat officium, nec debitum ordinem turbet. In nostra lectione conueniet verbum, iudicare, exponere pro iudicio & æquitate gubernare & regere, quomodo aliquoties accipitur in scripturis, vt ibi: Dan iudicabit populum suum, sicut & alia tribus in Israël. &: Diligite iustitiam qui iudicatis terram. Quoniam enim optima & præcipua pars regendæ reipublicæ consistit in iudicio, ideo per synecdochen iudicare accipitur pro toto genere, hoc est, pro regere: & iudices dicuntur, qui rectores sunt & gubernatores populi. Primus ergo fructus prudentis re-

Gene. 49

Sapientia.

Hctoris